

Univerzitet u Beogradu
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

**SMETNJE I POREMEĆAJI:
FENOMENOLOGIJA,
PREVENCIJA I TRETMAN**
deo II

Priredile
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

BEOGRAD 2010

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i
tretman
deo II***

***Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment
Part II***

Priredile / Edited by
Jasmina Kovačević, Vesna Vučinić

Beograd / Belgrade
2010.

**EDICIJA:
RADOVI I MONOGRAFIJE**

Izdavač:

Univerzitet u Beogradu,
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

***Smetnje i poremećaji:
fenomenologija, prevencija i tretman deo II***

Za izdavača:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Jasmina Kovačević, doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor:

- Prof. dr Mile Vuković,
- Prof. dr Snežana Nikolić,
- Prof. dr Sanja Ostojić,
- Prof. dr Nenad Glumbić,
- Prof. dr Aleksandar Jugović,
- Prof. dr Branka Eškirović,
- Doc. dr Nada Dragojević,

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju

- Prof. dr Pejo Đurašinović, Fakultet političkih nauka,
Univerzitet u Banja Luci
- Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Sofia University "St. Kliment
Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education,
Bulgaria
- Dr Zora Jačova, University "St. Cyril and Methodius",
Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and
Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty,
Slovenia
- Dr Isabel Maria Martin Monzón, University of Sevilla, Spain
- Dr Isabel Trujillo Pozo, University of Huelva, Spain
- Dr Philip Garner, The University of Northampton
- Dr Maria Elisabetta Ricci, Univerzitet "La Sapienza", Rim,
Italija
- Dr Vlasta Zupanc Isoski, Univerziteti klinički centar, Ljubljana

Recenzenti:

Štampa:

„Akademija“, Beograd

Tiraž: 350

*Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu, Fakulteta za specijalnu edukaciju i
rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju
edicije: Radovi i monografije.*

*Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 29.6.2010. godine,
Odlukom br. 3/59 od 2.7.2010. godine, odobrilo je štampu Tematskog zbornika
"Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman", deo II.*

ISBN 978-86-80113-99-9

**EDITION:
PAPERS AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade,
Faculty of Special Education and Rehabilitation
***Disabilities and Disorders:
Phenomenology, Prevention and Treatment Part II***

For the Publisher:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editors:

Prof. Jasmina Kovačević, PhD

Asst Prof. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board:

- Prof. Mile Vuković, PhD
- Prof. Snežana Nikolić, PhD
- Prof. Sanja Ostojić, PhD
- Prof. Nenad Glumbić, PhD
- Prof. Aleksandar Jugović, PhD
- Prof. Branka Eškirović, PhD
- Asst Prof. Nada Dragojević, PhD

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

- Prof. Pejo Đurašinović, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka
- Asst Prof. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Pre-School Education, Bulgaria
- Zora Jačova, PhD, University "St. Cyril and Methodius", Faculty of Philosophy, Institute of Special Education and Rehabilitation, Republic of Macedonia
- Viviana Langher, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Martina Ozbič, University of Ljubljana, Pedagogical Faculty, Slovenia
- Isabel Maria Martin Monzon, PhD, University of Sevilla, Spain
- Isabel Trujillo Pozo, PhD, University of Huelva, Spain
- Philip Garner, PhD, The University of Northampton
- Maria Elisabetta Ricci, PhD, University "La Sapienza", Rome, Italy
- Vlasta Zupanc Isoski, PhD, University Medical Centre, Ljubljana

Reviewers:

Printed by:

"Akademija", Belgrade

Number of copies: 350

Scientific Council of the University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, decided to release the edition Papers and Monographs (Decision no 3/9 from 8th March 2008).

Scientific Council of the Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, approved the printing of Thematic Collection of Papers: Disabilities and Disorders: Phenomenology, Prevention and Treatment, Part II at its regular session on 29th June 2010 (Decision no 3/59 from 2nd July 2010).

ISBN 978-86-80113-99-9

PROCENA GOVORNO-JEZIČKE RAZVIJENOSTI KOD DECE OMETENE U RAZVOJU

Branka Jablan, Jasmina Kovačević, Ksenija Stanimirov
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Bogatstvo rečnika u velikoj meri određuje uspešnost lingvističkog razumevanja i jedan je od najboljih samostalnih prediktora razumevanja pročitano. Kada su u pitanju pravci razvoja govora posle polaska u školu, većina autora ističe značaj semantičkog razvoja, koji se prepoznaje na osnovu bogaća značenja već usvojenih reči i razvoja sistema značenja kroz uspostavljanje čitavog niza odnosa koji čine: sinonimi, homonimi, augmentativi, deminutivi.

U ovom radu smo se bavili ispitivanjem govorne razvijenosti kod slepe dece koja se školuju u školi za učenike oštećenog vida i dece sa oštećenjem sluha koja se školuju u redovnoj školi, uzrasta od 7 do 13 godina. Procenu govorne razvijenosti izvršili smo primenom Testa za ispitivanje govorne razvijenosti Vasić S., a putem definisanje pet najfrekventnijih imenica iz „Dečjeg rečnika“ (Lukić, V). Kvalitativnom analizom smo odredili kategoriju (prirodu) definicija.

Bogaćenje rečnika kod dece ometene u razvoju treba bazirati na odmerenom, ali svakodnevnom uvođenju novih reči uz tumačenje njihovog značenja. Time se postiže fleksibilno znanje u poznavanju rečnika, koje utiče i na adekvatnije učenje čitanja i pisanja, ali i razumevanje pročitano.

Ključne reči: procena, govorna razvijenost, slepa deca, deca sa oštećenjem sluha.

GOVORNO-JEZIČKI RAZVOJ

Govorno-jezički razvoj je složen proces koji se intenzivno razvija od trenutka rođenja. Govor i jezik predstavljaju sredstva putem kojih ljudi izražavaju misli, osećanja, ideje, potrebe. Sam jezik je sistem fonoloških, gramatičkih i semantičkih pravila koji se ostvaruje govorom. Dimić (2002) smatra da je jezik apstraktni sistem znakova koji poseduje neka specifična svojstva koja se u ljudskim zajednicama upotrebljavaju za interpersonalnu komunikaciju, dok je govor konkretna realizacija tog sistema. Govor i jezik ne mogu da se poistovećuju, zamenjuju, isključuju i veštački odvajaju jer su međuzavisni delovi jedne celine. Govor je realizacija simboličkog sistema komunikacije, a jezik je predmet govora.

Govor se razvija kao potreba za realizacijom jezičkog sistema, dok jezik nastaje i razvija se kao produkt govora.

Razvoj govora uslovljen je maturacijom auditornog mehanizma i počinje slušanjem, imitiranjem i podražavanjem okoline. Da bi se nesmetano razvijao potrebna je zdrava neuroanatomska osnova koja u prvim godinama života deteta sazreva interaktivnim delovanjem jezičkog razvoja na neuroanatomske strukture i obrnuto (Pantelić, Đoković, Sovilj, 2008). Krajem prve godine života dete počinje da izgovara i koristi prve reči. Do polaska u školu, taj broj se znatno povećava i to godišnje u proseku za oko hiljadu reči. Bogaćenje i razvijanje dečijeg rečnika se nastavlja čemu najviše doprinosi proces učenja i obrazovanja. U vaspitno-obrazovni proces dete ulazi sa određenim rečničkim fondom stečenim na nesistematski i spontan način, pod uticajem govornih podsticaja porodice i šire okoline. Polaskom u školu, bogaćenje rečnika se nastavlja i počinje svesno usvajanje jezičkih zakonitosti i gramatičkih pravila. Razvijanjem i bogaćenjem rečnika stvara se osnova za usvajanje i proširivanje znanja učenika u svim područjima (Enciklopedijski rečnik pedagogije, 1963). Svako odstupanje senzomotornog i/ili neurološkog razvoja može dovesti do usporavanja, zastoja ili prekida u razvoju govora i jezika. Problem nastaje kada dete ne može da savlada neki od govorno-jezičkih nivoa koji odgovara njegovom hronološkom uzrastu

Ukoliko akustička informacija nema svoj put i govor ostane bez auditivnih utisaka, dolazi do zastoja ili prekida u njegovom razvoju. Ograničen ili zaustavljen razvoj govora remeti socijalnu komunikaciju osobe, ali i sputava razvoj viših intelektualnih sposobnosti koje su u direktnoj vezi sa njegovim razvojem. Stoga govor ne predstavlja samo specifičnu formu komunikacije, već i sredstvo mišljenja, ali i sredstvo regulacije, odnosno organizacije psihičkih procesa. Posredstvom govora, odnosno reči i rečenica ostvaruje se analiza i uopštavanje dolazne informacije, a na osnovu dobijenih i obrađenih informacija donošenje sudova i zaključaka. Tako govor istovremeno postaje sredstvo komunikacije i mehanizam intelektualne delatnosti koji stvara osnovu za razvoj viših saznavnih funkcija (Kovačević, 2007).

GOVORNO-JEZIČKI RAZVOJ KOD DECE SA OŠTEĆENJEM SLUHA

Specifičnosti u govorno-jezičkom razvoju gluve i nagluve dece bile su predmet interesovanja mnogobrojnih istraživanja. Prateći govorno-jezički razvoj dece različitog stepena oštećenog sluha u periodu do šest meseci života, Leneberg, Rebel-ski i Nikols (prema Slavnić 1996 :90), zaključuju da gotovo nema razlike u odnosu na decu koja uredno čuju. Po njima i gluve bebe plaču, vokalizuju i ekspanzivno glasaju kao i čujuća dece. Međutim, period posle šestog meseca života predstavlja prvi kritični trenutak kada gluvoća počinje da stvara efekte koji sprečavaju razvoj govora. Gluvo dete počinje da razvija sopstvene forme govora koje se na hijerarhijskoj lestvici komunikacije nalaze na nižem nivou. Prisutna zvučna konfuzija i poremećena i nerazumljiva verbalizacija, uslovljava nedosledno reagovanje na govor što često zbunjuje i inhibira gluvo dete u pokušaju da koristi sopstveni govor (Slavnić, 1996: 91).

Nedostatak akustičke komponente koja stimuliše usvajanje i razvoj govora, upućuje gluvu decu da uče govor na poseban način. Dominacija neverbalne ko-

munikacije i veštački stvaran rečnički fond bitno utiče na kvantitet, ali i kvalitet rečnika. Analizirajući obim rečnika, odnosno broj reči koje koriste gluva deca uočeno je da zavisi od broja ponuđenih reči datih tokom procesa rehabilitacije. Otuda i postoji velika razlika u obimu rečnika gluvog deteta i deteta koje uredno čuje istog uzrasta. Di Carlo 1964, (1996) ukazuje da se rečnik gluvog petogodišnjeg deteta sastoji od 25 reči ukoliko nije bilo uključeno u intenzivni govorni tretman, dok je Hodgson (1953, 1996). utvrdio da obdareno gluvo dete starosnog uzrasta između četiri i pet godina može da savlada i da nauči 200 reči za razliku od deteta koje čuje i koje na istom uzrastnom nivou ima prosečno 2000 reči prema Slavnić (1996). Schlesinger & Meadow (1972) su na uzorku od 40 gluve i 20 čujuće dece predškolskog uzrasta utvrdili da 75% gluve deca u pogledu govora funkcionišu na uzrastu deteta od dvadeset osam meseci pa čak i niže, dok su čujuća deca ostvarila očekivani nivo govornog razvoja za dati uzrast. Generalno, deca koja uredno čuju u toku jedne godine spontano nauče oko 1000 reči, dok su gluva deca u mogućnosti da nauče značenje i izgovor svega 300 do 350 novih reči uz intenzivan rehabilitaciono-edukativni tretman. Kod dece koja uredno čuju razvoj govora prethodi razvoju jezika, dok gluva i teže nagluva deca uz adekvatan rehabilitacioni tretman savladaju govor, ali uglavnom ostaju na veoma niskom nivou govorno-jezičkog razvoja. Pretpostavka je da je posledica takvog stanja sadržana u psihološkoj strukturi gluvih i teže nagluvih osoba kojima je govor stran, ali ga pod pritiskom čujuće okoline uče. Ograničena verbalna iskustva bitno utiču na proces sticanja i usvajanja znanja. Oštećenje sluha posebno utiče na razvoj aktivnog rečnika. Kovačević, (2000) je u istraživanjima rečnika gluve i teže nagluve dece utvrdila da upotrebljavaju manji broj reči i manji prosečan broj reči u odnosu na svoje čujuće vršnjake, što ukazuje da bogatstvo njihovog aktivnog rečnika nije na očekivanom nivou u odnosu na uzrast.

Usled nedostatka akustičke komponente iz spoljašnjeg okruženja koje stimuliše učenje govora, gluva i teže nagluva deca razvijaju posebne puteve usvajanja i bogaćenja rečnika. Pri formiranju rečnika kod gluve i nagluve dece polazi se od opšteg fonda reči kao baze za dalju nadgradnju. Posebna pažnja se poklanja frekventnosti i zastupljenosti određenih vrsta reči u našem jeziku. Vasić (prema Dimić, 2003) ukazuje na tri osnovna klastera reči za naš jezik na koje treba obratiti pažnju pri formiranju rečnika kod gluve i nagluve dece:

- reči koje se odnose na osobe i koje obuhvataju 22,78% svih reči aktivnog govora;
- reči koje se odnose na kuću i neposrednu okolinu koje čine 26,54% svih reči aktivnog govora i
- reči koje su vezane za opstanak čoveka i koje obuhvataju 38,54% svih reči aktivnog govora.

Izvan ova tri klastera ostaje i 12,12% reči koje predstavljaju reči dnevnog govora.

GOVORNO-JEZIČKI RAZVOJ KOD SLEPE DECE

Govorno-jezički razvoj je od izuzetnog značaja za slepu decu jer su u svom ranom učenju izložena lišavanjima u najmanje tri oblasti:

- nedostatku vizuelnog iskustva: u momentu prijema informacije, slepo dete dobija podatke o okolini mahom sukcesivno, a ne simultano i iz toga mora da rekonstruiše spoljašnji svet,
- senzomotorno iskustvo je siromašnije: slepo dete je manje aktivno u upoznavanju okoline,
- kvalitet komunikacije sa značajnom odraslom osobom može biti sasvim različit u odnosu na kvalitet komunikacije koji ostvaruje dete bez oštećenja vida (Dimčović, 1993:28)

Mnoga tumačenja govorno-jezičkog razvoja slepe dece su imala uporišta u pretpostavci da konceptualizacija realnosti slepe dece ne može da bude ista kao dece bez oštećenja vida. Jedna od teškoća ogleda se u tome da mala slepa deca ne mogu da opišu karakteristike predmeta ili njihovu lokaciju. Takođe se smatralo da slepa deca manje obraćaju pažnju na postupke drugih osoba, već samo na svoje, i da je njihov govor često egocentričan (samo-usmeren), a ne orijentisan ka spolja (Jovanović-Simić, 2005).

Period razvoja u kome slepa deca dolaze u nepovoljniji položaj u odnosu na decu iz opšte populacije je upravo onaj u kome reči dobijaju značenje kod dece koja vide, jer posmatraju predmete i povezuju ih sa odgovarajućom oznakom ili imenom. Landau (1983) takođe zastupa tezu o negativnom uticaju slepoće na govorni razvoj naglašavajući da je detetu teško da odredi ko mu se obraća i kome se ono obraća, teško mu je da utvrdi specifičnosti vezane za oblik, veličinu i sastav određenog predmeta, njegov položaj u prostoru u odnosu na ostale predmete i promene tih odnosa pri kretanju. Ova autorka je posebno naglasila probleme vezane za strukturiranje govorne situacije, jer slepo dete ne može da prati eventualne gestove i mimiku koji su pratioci komunikacije. Istraživanje Anderson i Olson (prema Vučinić, 2002) je potvrdilo vezu između razumevanja značenja reči i perceptivnog iskustva kod slepe dece. Ovi autori su se bavili definisanjem i opisivanjem konkretnih i apstraktnih predmeta slepe dece (konkretnim predmetima smatrani su predmeti koje dete može obuhvatiti i ispitati rukama, dok su apstraktni oni koji se mogu zamisliti, ali ne i obuhvatiti rukama). Odgovori su svrstavani u tri kategorije: egocentrični, funkcionalni i perceptivni. Analiza zastupljenosti pojedinih kategorija govori da su slepa deca dala značajno više egocentričnih i funkcionalnih odgovora, a zatim perceptivnih i da su navodila više osobina u opisivanju konkretnih nego apstraktnih predmeta. Ovaj stav upućuje na zaključak da slepa deca vrše specifičnu konceptualizaciju pojmova na osnovu informacija koje dobijaju putem čula dodira i drugih "nevizuelnih" čula.

Fraibergova (prema Glumbić, 2005) navodi da slepa deca sa izvesnim kašnjenjem razvijaju govor i vrlo je moguće da tek oko pete godine počinju o sebi da govore u prvom licu. Pored toga njihov govor ponekad može da bude idiosinkratičan, uz korišćenje nejasnih ili neubičajnih metafora. Razvoj govora slepe dece ređe prati pojava eholalija, i pri tom je prozodijska struktura uglavnom očuvana.

Rečnik slepe dece u velikoj meri je proučavan u bliskoj vezi sa tzv. verbalizmi- ma., koji nastaju ukoliko se od najranijeg uzrasta ne povezuje pojmovni razvoj sa očigledno praktičnim iskustvom. Zbog toga može doći do izvesnih specifičnosti u formiranju pojmova, zaključivanju i donošenju sudova o pojavama i predmetima iz neposredne stvarnosti (Vučinić, 2002). Verbalizme možemo posmatrati kao preteranu reakciju malog slepog deteta u pravcu zadovoljavanja potrebe za

uspešnim uključivanjem u socijalnu sredinu. Kao posledica toga dolazi do preterane upotrebe govora kao medijuma socijalizacije, ali na štetu upotrebe govora u cilju kodiranja sopstvenog iskustva. U takvom kompleksu lako je razumeti kako se znanje manje formira na osnovu ličnog iskustva i interakcije sa fizičkom sredinom, a više preuzima u gotovom obliku od osoba koje se staraju o detetu. Time slepe dete, pre svega, osigurava socijalnu participaciju, koja je za njega važnija od bilo čega drugog (Dimčović, 1993).

CILJ RADA

Cilj rada je proceniti govornu razvijenost slepe dece koja se školuju u školi za učenike oštećenog vida i dece sa oštećenjem sluha koja se školuju u redovnoj školi.

Uzorak

Uzorkom je obuhvaćeno 30 slepih ispitanika iz škole za učenike oštećenog vida osnovnoškolskog uzrasta i 30 ispitanika sa oštećenjem sluha, koji se školuju u redovnoj školi. Uzrast ispitanika kretao se od 7 do 13 godina.

Metode i instrumenti

Procenu govorne razvijenosti izvršili smo primenom Testa za ispitivanje govorne razvijenosti Vasić S., a putem definisanja pet najfrekventnijih imenica iz „Dečjeg rečnika“ (Lukić V). Ovim Testom dobijaju se podaci o razvijenosti dečjeg rečnika, nivou značenjskog sadržaja koji su obuhvaćeni definisanim pojmom i podaci o kvalitativnoj prirodi definicija. Kategorija (priroda) definicija se vrednuje ocenom od 1 do 8. Postupak ocenjivanja definicija izgleda ovako:

0 – bez odgovora ili ne znam

1. Eholaličan (*Čovek je čovek, muškarac, čovek je tata, čika; majka je moja mama, mama je Vesna; život je što se živi, kuća je kuća.*)

2. Pogrešan odgovor (*Čovek je što živi; majka je baba; u kući ima drvo, kuća je predmet; sunce je oblak; ja imam kod kuće sunce.*)

3. Funkcionalna definicija (*Čovek vozi kamion; ide na posao; mama pere; mama me hrani; u kući sediš, spavaš, gledaš TV; kuća je gde se sakriješ od kiše; u kući se živi; kuća se zida; kuća je sklonište; sunce što greje.*)

4. Literarna definicija (*Čovek su ljudi; ljudsko biće; muško; roditelj; isto što i mi; majka je ženski rod; kuća je; kuća je domovina; sunce je velika lopta; sjajna kugla; sunce je sjaj; čovek to gordo zvuči.*)

5. Opisna definicija (*Čovek ima glavu, ruke, noge; majka rodi dete; kada majka me rodi; u kući ima krevet, prozori, vrata, krov; sunce kada je toplo može da bude okrutno; svetlo je na nebu.*)

6. Daje samo opšti pojam – logička definicija I (*Čovek je živo biće; majka je roditelj; majka je žena; kuća je mesto stan; kuća je dom; život je vreme; sunce je nebesko telo, zvezda; sunce je planeta, daje svetlost.*)

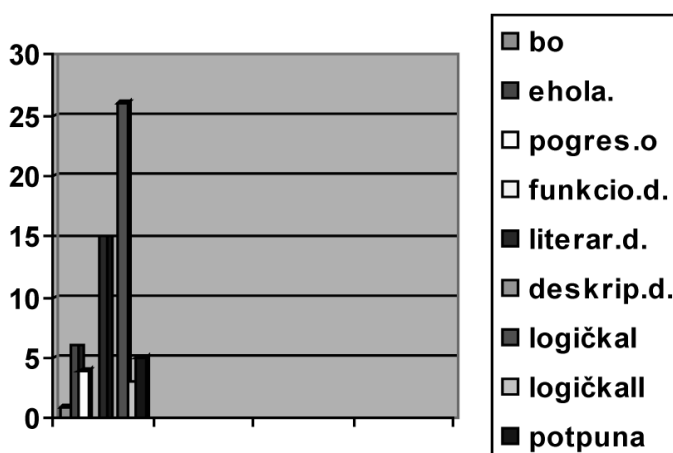
7. Daje specifičnu karakterističnu osobinu II (*Čovek je što govori, ima razum, razuman je; majka je koja rodi dete; što te je rodila; majka te je rodila; kuća je gde*

žive ljudi; gde ljudi stanuju; život je od rođenja do smrti; sunce daje svetlost i toplotu).

8. Potpuna logička definicija – sadrži opšti pojam i karakterističnu osobinu (Čovek je živo biće koje ume da govori; čovek je razumno živo biće; majka je žena koja te je rodila; majka je roditelj koji rađa decu; kuća je mesto u kome žive ljudi ili gde žive ljudi; gde mi živimo; život je vreme od rođenja do smrti; sunce je nebesko telo koje greje i daje svetlost). Ova definicija zahteva najviši nivo apstraktnog mišljenja i zaključivanja.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Grafikon 1 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je čovek?“

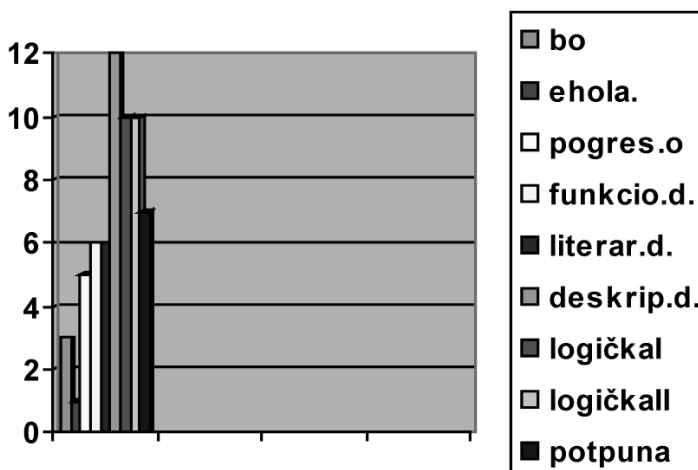
Na pitanje „Šta je čovek?“ od 60 ispitanika, 5 je dalo potpunu logičku definiciju koja sadrži opšti pojam i karakterističnu osobinu (8.33%), 3 je odgovorilo logičkom definicijom II (5%), 26 logičkom definicijom I (43.33%), 15 literalnom (25%), 4 (6.66%) je odgovorilo pogrešno, dok je 6 ispitanika (10%) na postavljeno pitanje dalo eholaličan odgovor. Funkcionalnih i deskriptivnih definicija nije bilo.

Tabela 1 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je čovek?“
dece oštećenog vida i dece oštećenog sluha

Vrsta odgovora	Deca sa oštećenjem vida		Deca sa oštećenjem sluha	
	F	%	F	%
Bez odgovora	1	3.33	0	/
Eholalija	2	6.66	4	13.33
Pogrešan odgovor	1	3.33	3	10.00
Funkcionalna definicija	0	/	0	/
Literarna definicija	0	/	15	50.00
Deskriptivna definicija	0	/	0	/
Logička definicija I	20	66.66	6	20.00
Logička definicija II	3	10.00	0	/
Potpuna definicija	3	10.00	2	6.66

Poređenjem odgovora ispitanika oštećenog sluha sa odgovorima ispitanika oštećenog vida (tabela 1) vidimo da su gluvi i nagluvi ispitanici najviše odgovora imali na nivou literarne definicije (50%), a najmanje na nivou potpune definicije (6.66%), dok su ispitanici oštećenog vida najviše odgovora imali na nivou logičke definicije I, a najmanje pogrešnih odgovora (3.33%) i odgovora u obliku eholalije (3.33%).

Grafikon 2 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je majka?“

Na pitanje „Šta je majka?“ od 60 ispitanika, 7 je odgovorilo potpunom logičkom definicijom (11.66 %), 10 logičkom definicijom II (16.66%), 10 logičkom definicijom I (16.66%), 12 deskriptivnom (20.00%), 6 (10.00%) literarnom, 6 (10.00%)

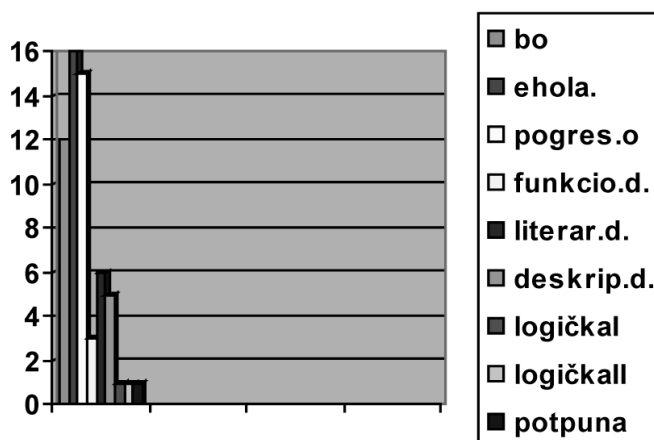
funkcionalnom definicijom, 5 (8.33%) je dalo pogrešan odgovor, 1 (1.66%) ispitanik je dao eholaličan odgovor i tri (5.00%) nisu odgovorila na postavljeno pitanje.

Tabela 2 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je majka?“ dece oštećenog vida i dece oštećenog sluha

Vrsta odgovora	Deca sa oštećenjem vida		Deca sa oštećenjem sluha	
	F	%	F	%
Bez odgovora	0	/	3	10.00
Eholalija	1	3.33	0	/
Pogrešan odgovor	1	3.33	4	13.33
Funkcionalna definicija	3	10.00	3	10.00
Literarna definicija	6	20.00	0	/
Deskriptivna definicija	6	20.00	6	20.00
Logička definicija I	6	20.00	4	13.33
Logička definicija II	4	13.33	6	20.00
Potpuna definicija	3	10.00	4	13.33

Kada uporedimo odgovore dece oštećenog sluha sa odgovorima dece oštećenog vida (tabela 2) vidimo da su deca oštećenog sluha najviše odgovora ima na nivou deskriptivne (20.00%) i logičke definicije II (20.00%), a najmanje na nivou funkcionalne definicije (10.00%), dok 10.00% dece nije odgovorilo na pitanje. Ispitanici oštećenog vida najviše odgovora su dali na nivou logičke definicije I, (20.00%), deskriptivne (20.00%) i literarne definicije (20.00%), a najmanje pogrešnih (3.33%) i odgovora u obliku eholalije (3.33%).

Grafikon 3 - Ukupni rezultati odgovora na pitanje „Šta je život?“

Na pitanje „Šta je život?“ od 60 ispitanika 1 ispitanik je odgovorio potpunom logičkom definicijom koja sadrži opšti pojam i karakterističnu osobinu (1.66%), 1

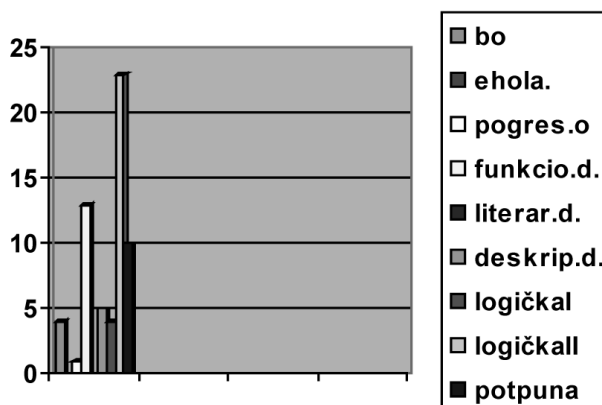
logičkom definicijom II (1.66%), 1 logičkom definicijom I (1.66%), 5 ispitanika je odgovorilo deskriptivnom (8.33%), 6 (10.00%) literarnom, 3 (5.00%) funkcionalnom, 15 (25.00%) je dalo pogrešan odgovor, 16 (26.60%) eholaličan i 12 (20.00%) nije odgovorilo na postavljeno pitanje.

Tabela 3 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je život?“
dece oštećenog vida i dece oštećenog sluha

Vrsta odgovora	Deca sa oštećenjem vida		Deca sa oštećenjem sluha	
	F	%	F	%
Bez odgovora	3	10.00	9	30.00
Eholalija	9	30.00	7	23.33
Pogrešan odgovor	7	23.33	8	26.66
Funkcionalna definicija	3	10.00	0	/
Literarna definicija	3	10.00	3	10.00
Deskriptivna definicija	2	6.66	3	10.00
Logička definicija I	1	3.33	0	/
Logička definicija II	1	3.33	0	/
Potpuna definicija	1	3.33	0	/

Analiza odgovora (tabela 3) pokazuje da deca oštećenog sluha u najvećem procentu nisu odgovorili na pitanje „Šta je život?“ (30.00%), 26.66% je pogrešno odgovorilo, 23.33% je dalo odgovor u obliku eholalije, dok su ispitanici sa oštećenjem vida najviše odgovora imali na nivou eholalije (30.00%), a 23.33% je pogrešno odgovorilo. Ispitanici oštećenog vida su u istom broju imali odgovore na nivou potpune definicije i logičke definicije I i II, dok kod gluhih ispitanika odgovora tih nivoa nije bilo.

Grafikon 4 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je kuća?“

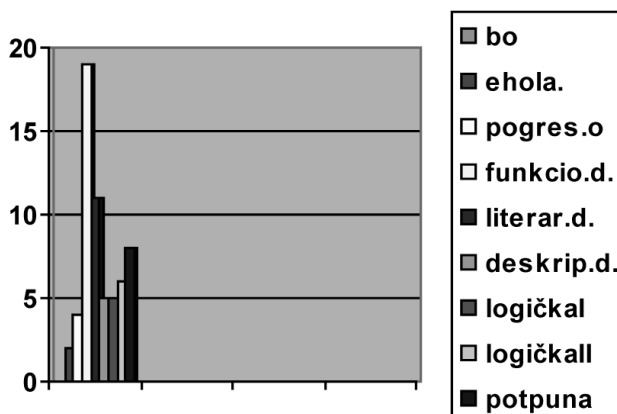
Na pitanje „Šta je kuća?“ od 60 ispitanika 10 je odgovorilo potpunom logičkom definicijom (16.66%), 23 logičkom definicijom II (38.33%), 4 logičkom definicijom I (6.66%), 5 deskriptivnom (8.33%), 13 (21.66%) funkcionalnom, 1 (1.66%) ispitanik je dao pogrešan odgovor i 4 (6.66%) nisu odgovorila na postavljeno pitanje.

Tabela 4 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je kuća?“
dece oštećenog vida i dece oštećenog sluha

Vrsta odgovora	Deca sa oštećenjem vida		Deca sa oštećenjem sluha	
	F	%	F	%
Bez odgovora	0	/	4	13.33
Eholalija	0	/	0	/
Pogrešan odgovor	1	3.33	0	/
Funkcionalna definicija	3	10.00	10	33.33
Literarna definicija	0	/	0	/
Deskriptivna definicija	3	10.00	2	6.66
Logička definicija I	0	/	4	13.33
Logička definicija II	19	66.33	4	13.33
Potpuna definicija	4	13.33	6	20.00

Analiza odgovora na pitanje „Šta je kuća?“ (tabela 4) pokazuje da su deca oštećenog sluha u najvećem procentu odgovora funkcionalnom definicijom (33.33%), dok je 20.00% odgovorilo potpunom logičkom definicijom. Ispitanici oštećenog vida su najviše odgovora ostvarili na nivou logičke definicije II (63.33%), dok je potpuno logičkom definicijom odgovorilo 13.33% ispitanika. Literarnih definicija kao i eholalije u odgovorima nije bilo.

Grafikon 5 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je sunce?“

Na pitanje „Šta je sunce?“ od 60 ispitanika, 8 je odgovorilo potpunom logičkom definicijom (13.33%), 6 logičkom definicijom II (10.00%), 5 logičkom definicijom I (8.33%), 5 deskriptivnom (8.33%), 11 (18.33%) literarnom, 19 (31.66%) funkcionalnom definicijom, 4 (6.66%) nije odgovorilo na postavljeno pitanje, dok su 2 ispitanika dala eholaličan odgovor (3.33%).

Tabela 5 - Rezultati odgovora na pitanje „Šta je sunce?“ dece oštećenog vida i dece oštećenog sluha

Vrsta odgovora	Deca sa oštećenjem vida		Deca sa oštećenjem sluha	
	F	%	F	%
Bez odgovora	0	/	0	/
Eholalija	0	/	2	6.66
Pogrešan odgovor	1	3.33	3	10.00
Funkcionalna definicija	14	46.66	5	16.66
Literarna definicija	5	16.66	6	20.00
Deskriptivna definicija	3	10.00	2	6.66
Logička definicija I	1	3.33	4	13.33
Logička definicija II	4	13.33	2	6.66
Potpuna definicija	2	6.66	6	20.00

Analiza odgovora prikazanih u tabeli 5 pokazuje da su gluvi i nagluvi ispitanici u najvećem procentu ostvarili odgovore na nivou potpune (20.00%) i literarne (20.00%) definicije, dok su ispitanici sa oštećenjem vida najviše odgovora ostvarili na nivou funkcionalne (46.66%) i literarne (16.66%) definicije.

ZAKLJUČAK

Razvoj govora i jezika prati i razvoj značenja reči, te se zato dečiji rečnik i definiše kao zbir reči koji deca upotrebljavaju. Krajem prve godine života dete počinje da koristi prve reči. Do polaska u školu, taj broj se znatno povećava i to godišnje u proseku za oko hiljadu reči. Sa uključivanjem u vaspitno-obrazovni proces, bogaćenje rečnika se nastavlja i postaje rezultat planskog i sistematskog rada i učenja. Analiza rezultata prikazanog istraživanja pokazala je da mali broj dece sa oštećenjem sluha i dece sa oštećenjem vida ima usvojene potpune logičke definicije pet najfrekventnijih imenica iz „Dečjeg rečnika“. Dobijeni rezultati pokazuju da potpunu logičku definiciju imenice *Čovek* ima 5 ispitanika, *Majka* 7, *Život* 1, *Kuća* 10 i imenice *Sunce* 8 ispitanika. Potpuna logička definicija sadrži opšti pojam i karakterističnu osobinu i zahteva najviši nivo apstraktnog mišljenja i zaključivanja. Analiza odgovora je pokazala da određeni oblik logičke definicije (logička I, logička II i potpuna logička) imenice *Čovek* ima 34 dece (26 slepe i 8 dece oštećenog sluha, imenice *Majka* 27 (13 slepe i 14 oštećenog sluha), imenice *Život* - samo troje slepe dece, imenice *Sunce* 19 (7 slepe i 12 dece

oštećenog sluha) i imenice *Kuća* 39 (23 slepe i 16 dece oštećenog sluha). Imenice *Čovek* i *Kuća* su bila lakše za tumačenje i navođenje karakterističnih osobina i izdvajanje suštinskih svojstava, a imenica *Život* najteža za prepoznavanje, izostavljanje nebitnih i manje značajnih svojstava i zaključivanje kod ispitane dece. U tumačenju imenice *Kuća* nijedno dete ne upotrebljava literarnu i eholaličnu definiciju. Poznato je da se deca sa oštećenjem sluha i deca sa oštećenjem vida duže nalaze na nivou konkretnih operacija i da saznanje o *pojmu* tokom školskog učenja započinje posmatranjem primera vezanih za taj pojam na osnovu koga stiču predstava o njemu. Dakle, put usvajanja nekog pojma kod slepe i gluve dece, praćen je uočavanjem realnih predmeta i njihovih zajedničkih karakteristika koje nose zajedničko svojstvo svih pojedinačnih primera. Moguće je da u slučaju usvajanja pojma *Život* deca teže uočavaju praktične primere korisne za shvatanje samog pojma, što se vidi i po broju dece koja daju neku od logičkih definicija (samo troje dece sa oštećenjem vida), dok 15 ispitanika daje pogrešan odgovor, 16 eholaličan i 12 ispitanika nije odgovorilo na postavljeno pitanje. Na osnovu prikazanih rezultata moguće je izvesti zaključak da su ispitivana slepa deca i deca sa oštećenjem sluha inferiorna kada se od njih traži apstraktno rezonovanje o sadržajima koji nemaju opažajnu dimenziju.

LITERATURA

1. Dimić N. (2002): Metodika artukulacije, Defektološki fakultet, Centar za izdavačku delatnost, Beograd.
2. Dimčović N. (1993): Uloga govora u psihičkom razvoju slepog deteta, Defektološka teorija i praksa, br. 1, Beograd (str. 27 – 32).
3. Enciklopedijski rečnik pedagogije (1963), Matica hrvatska, Zagreb.
4. Glumbić N: (2005): Detekcija i dijagnostika autističng poremećaja kod slepe i slabovide dece, Istraživanja u defektologiji, br. 7, CIDD, Beograd, (str. 141 – 151).
5. Jovanović-Simić N. (2005): Jezički razvoj kod slepe dece – istraživanja i dileme, Istraživanja u defektologiji, br. 7, CIDD, Beograd, (str. 129 – 141).
6. Keramitčievski S. (1990): Opšta logopedija, Naučna knjiga, Beograd.
7. Kovačević, J.(2007): *Dete sa posebnim potrebama u redovnoj školi*, Beograd, Učiteljski fakultet, Univerziteta u Beograd.
8. Kovačević, V. (2000), Oštećenje sluha i leksičko-semantički razvoj, Zadužbina Andrejević, Beograd
9. Landau B., Gleitman L.R. (1985): Language and experience: Evidence from the blind child. MA: Harvard University press.
10. Pantelić S., Đoković S., Sovilj M. (2008): Govorna percepcija kod dece sa poremećajima verbalne komunikacije, Govor i jezik – interdisciplinarna istraživanja II, ured. Jovičić S i Sovilj M., Centar za unapređenje životnih aktivnosti i Institut za eksperimentalnu fonetiku i patologiju govora, Beograd, str. 62 – 72).

11. Mason, M., Rieser, R. (1994): *Altogether Better* London: Comic relief Walter Lessing Lecture National Bureau for Disabled Students, Annual Conference (2 March 1996). It also appears in the *Skill* journal Issue no 55, pp. 7-9.
12. Meadow, K.P. (1972): *Sociolinguistics, Sign Language and the Deaf Subculture- The State of the Art*, D.S.American Anals of the Deaf, Washington
13. Slavnić, S.(1996): *Formiranje govora kod male gluve dece*, Beograd, Defektološki fakultet
14. Schlesinger HS, Meadow,KP. (1972), *A conceptual model for a program of community psychiatry for a deaf population*. *Community Ment Health J.* Feb;8(1):47-59
15. Vučinić V. (2002): *Komparativna analiza jezičkih sposobnosti dece oštećenog vida i dece redovne osnovne škole*, Doktorska disertacija, Defektološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.

ASSESSMENT OF SPEECH AND LANGUAGE DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Branka Jablan, Jasmina Kovačević, Ksenija Stanimirov
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Richness of vocabulary to a great extent determines success in linguistic understanding and it is one of the best predictors of the understanding of text. When talking about directions of speech development after the start of schooling, most authors point out the importance of semantic development. That semantic development can be recognized by an increase in vocabulary, enrichment of meanings of already known words and by the development of a system of meanings through establishing groups of synonyms, homonyms, augmentatives and diminutives.

In this paper we examine speech development of blind children from school for pupils with visual impairment and children with hearing impairment from mainstream schools, age 7-13. Assessment of speech development was conducted by using Test for evaluation of speech development (Vasić S.) by defining 5 most often nouns from "Children vocabulary" (Lukić, V.). Using quantitative analysis we derived average number of words in answers on five questions. Nature (category) of definitions we got using qualitative analysis.

Enrichment of vocabulary of children with disabilities should be based on balanced, everyday implementation of new words with explanations of their meaning. With this kind of approach it is possible to develop a flexible knowledge of vocabulary, which can result in a more adequate learning of reading and writing and also understanding of text.

Key words: assessment, speech development, blind children, children with hearing impairment.